

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ АРХИТЕКТОНСКЕ ПРОШЛОСТИ ЈАГОДИНЕ

Апстракт: *Ово је прилог о старој згради Магистрата која је саграђена, готово пре 200 година и која је имала у прошлости више намена, све до 1912. године када је порушена. Над подрумом и темељима ове грађевине је саграђена тераса за потребе Мушке учитељске школе. Тераца је 1973. године адаптирана у данашњи објект Историјског архива у Јагодини.*

Кључне речи: магистрат, учитељска школа, јагодинска варош, нахијски двор

Почетком 19. века Јагодина се у архитектонском погледу издвајала као лепа варош оријенталног типа са џамијом, каравансерајима, амамом и многобројним чесмама.

После Другог српског устанка на левој обали реке Белице подиже се хришћанска насеобина као трговачко занатлијска чаршија и центар новонастале државне управе.

Јагодина је поред Смедерева и Крагујевца била једна од већих вароши у тадашњој Србији.¹ Према попису насеља из 1818. године у јагодинској вароши било је 276 кућа.

Упоредо са развојем српске управе по паланкама и варошима после 1815. године, текла је и етничка и урбана трансформација тих насеобина. Сам кнез Милош је подстицао преузимање турских имања, трговине, заната, скела и воденица. Тако је фактичка власт по селима и варошима пренета са муселима и кадија на кнежинске кнезове и магистрате. Отуда се и вароши уређују за потреба хришћанског становништва и њихове аутономне државне управе.²

Јагодинска варош је такође доживела наведену трансформацију. Подизањем цркве Св. Арханђела Михаила 1818. године, кнез Милош је ударио камен темељац новој насеобини на левој обали реке Белице. Са друге стране реке налазила се турска варош.

Наредних година на подручју око цркве Св Арханђела Михаила подигнуте су нове зграде за потребе Правитељства. Већ 1825. године отпочело је зидање новог здања за магистрат.³ Када је августа 1826. године Јоаким Вујић посетио Јагодину зграда магистрата није била довршена. Поред цркве и недовршене зграде магистрата Вујић помиње и зграду двора коју је *...Г.Милош дао созидати, у којему г. Димитриј Георгијевич, нахински кнез, обитава.*⁴ У списку непокретних државних добара Јагодинског округа 1839. године о овој згради је записано: *Од Србина, а имено Стојана Пиндића, узео је почивши г. Димитрије Ђорђевић у размену за друго место његово без тапије и на исто оградио садање зданије за обитавање своје, за које је мало нешто плаћао, а нешто му народ под кулук радио, вучећи јапију, итд.као што је онда обичај био и као што је високославном Попечитељству финансији познато*

Сад је под надзирањем Правитељства, а пре је било собствено почившег гос. Димитрија Ђорђевића.

¹ М.Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842, књ.2, Београд 1898,447-487

² Б.Вујовић, Уметност обновљене Србије 1791-1848, Београд 1986, 100-160

³ АС,КК XII, 410 Магистратски дом је започет да се гради јуна 1825. До тада је Магистрат био смештен у згради Основне школе

⁴ Ј.Вујић, Путешествије по Србији,1,Београд 1901,125-129; Овај нахијски двор је сазидан 1819. године

*Г. Димитрије за живота свог као у сопственом обитавао, а после смрти његове Суд је садањи наследио.*⁵

У извештају начелника среза Темнићког 24. јануара 1843. године о стању државних добара и здања, о наведеној згради је написано да је по смрти Димитрија Ђорђевића (1837) у њој био смештен Суд до 19. јула 1841. године. Истог датума Правитељство је откупило здање посредством Попечитељства финансија.⁶

Дакле, кнез Димитрије Ђорђевић се настанио у нахијском двору по повратку из заточеништва у Цариграду и у њему је остао до смрти 1837. године.⁷ После његове смрти, пошто је зграда магистрата која је зидана 1826. године била од лошег материјала и практично десет година касније неупотребљива, Магистрат (Исправничество јагодинско) се настанио у згради нахијског двора. Отуда је ова зграда добила нови назив и у сећањима Јагодинаца остала позната по имену зграде магистрата.

Када је смештено Исправничество 1837. године, по налогу кнеза Милоша, удова Димитрија Ђорђевића је иселена из зграде. Удова Јована је оспоравала право Исправничеству на наведену зграду и покренула је спор пред Совјетом. Она пише Совјету и захтева да јој се исплати закупнина за четири године за кућу у Јагодини у којој је смештен Окружни суд. Наводи да је кућа доведена у лоше стање услед рада Суда: ... у једној соби покварили свуд унаоколо миндерлук, у једној сарачани покварили дувар и кревет, у једној ојаклији покварили су ојак и три долапа... патос од дасака,... у три собе поразбијали фуруне..., басамак поломили, у подруму ћуприју испод куће сломили, баштенске ограде пообављивали, у мутвак један ојак покварили,... две фуруне у мутвачким собама поразбијали, једну стару зграду за прање кошуља покварили, бунар поравнали.⁸

Ово је најстарији опис куће, односно зграде магистрата и њене околине. Зграда је била приземна, саграђена у маниру симетричне градске куће с почетка 19. века, у бондруку са испуном од чатме, са обавезним ојаклијама и каменим и масивним подрумом.⁹ Кров је био низак и покривен ћерамидом, а стреха дубока. На спољној фасади према дворишту, стајао је доклат у средини. Кућа је била прилагођена за становање породице кнеза Димитрија Ђорђевића о чему сведочи постојање сарачане и мутвачких соба. По смрти кнеза Димитрија кућа је реновирана за смештај Магистрата односно Исправничества.¹⁰

Средином 1852. године о згради Суда је наведено да је од плетера, ћерамидом покривена и да има пет соба и један мутвак који је претворен у апсану.¹¹

Када је окончана дугогодишња градња зграде окружног начелства и суда крајем 1862. године, наведене институције су смештене у новој грађевини. Старо судско здање је према одлуци Министарства грађевина реновирано почетком 1866. године. Начелник округа јагодинског извештава Министра финансија о обављеној рестаурацији 26. априла 1866. године. Према извештају, министар грађевина је одобрио *да се стара кућа у авлији зданија ово-околног надлежатељства постојећа, у којој је пређе окружни суд смештен био поправи и пошто се оправи под кирију да оним начином, који се од стране г. министра финансија предписао буде.* О поправци и изгледу старог судског здања у извештају је даље

⁵ Б.Перуничкић, Град Светозарево, Јагодина 1978, 203. Наведени документ је под сигнатуром АС, Министарство Финансија, 95-1839.

⁶ Б.Перуничкић, Град Светозарево, 226; АС, Мин.Финансија, ПВ-6-1843.

⁷ Димитрије Ђорђевић је био у депутацији у Цариграду 1820. године и остао у заточеништву 6 година

⁸ НОЈ,Ф 6, р182/840 Попечитељство финансија-Началничеству окрга Јагодинског 15. новембра 1840. ПН 2185

⁹ Б.Ђ.Којић, Стара градска и сеоска архитектура у Србији, Београд 1949.

¹⁰ Репарације куће Димитрија Ђорђевића – Начелство обавештава Попечитељство финансија о трошку учињеном приликом репарације куће од 1837. –НОЈ,Ф2, р99/840 Но 356 12. фебруар 1840.

¹¹Б.Перуничкић, исто,277-а, Списак државних добара у Јагодинском округу 1852. године

наведено: Почем ће горе поменута кућа до који дан у свему оправљена и за употребљење способна бити, то се Началничество ово сходно горе цитираном предпису г. министра грађевина у свакој учтивости обраћа г. министру финансије са молбом за што скорашињу наредбу и упутство, како и којим начином ће се поменута кућа под кирију уступити имати.

У речи стојећа кућа садржи четири повеће и две помање собе, једну малу собу, две мале кујне, пространо предсобје и велики подрум под целом кућом.

[...] и да се речена кућа између зданија окружног надлежateljства и зданија окр. апсана у једној истој огради и авлији са истима наоди...

Ова зграда магистрата се очувала као грађевина до почетка 20. века. Њени темељи су и данас сачувани. Она представља најстарију јавну грађевину у Јагодини. Зато желимо да укажемо на њену прошлост, истовремено, и покушамо да отклонимо све недоумице у погледу архитектонске прошлости овог дела Јагодине. Наиме, често се у литератури наводи као најстарија јавна грађевина, поред старе цркве и зграда начелства, касније Учитељске школе и интерната, а данас депо Архива Јагодине. Желимо да истакнемо да је пословни простор Архива смештен на темељима старије зграде, која је управо била зграда нахијског двора, магистрата и исправничества.

Емило Цветић, у Споменицима старе Јагодине, пишући о јагодинском суду, наводи да је некадашња зграда магистрата *...данас после старе цркве најстарија српска зграда у Јагодини, али још врло јака. Има облик наших старих надлештава, распљоштена је и сразмерно доста ниска. Дужина јој је с.з.-ј.и. 16.5 м, ширина с.и.-ј.з. 11м, висина 6.5 м до 7.5 м. Под целом зградом је врло простран подрум са 9 врло уских и доста дугих отвора; дубок је 2.7 м, и од тога је 1 м и над земљом; грађен је од камена. Четири подупирача у њему обим 1 м држе цео горњи строј зграде. У подрум се улази кроз доста стрм, отворен прилаз, над којим је једно одељење нешто уздигнуто над главним подом зграде. За 1 м над земљом уздигнут је главни део куће, која данас има два улаза првобитно 3, од којих је главни онај према згради учитељске школе. До њега се долази преко пет степеница и улази се у простран ходник, који сем главног улаза има још 8 врата, од којих су само двоја првобитна 1,75:1.5 м т.ј. она кроз која се пролази у споредне мање ходнике, где су оцаклије. Зграда има 9 одељења ту и два мала ходника висине 2.70 и разне величине. Прозори су неки данас донекле измењени, проширени, па ни они првобитни, изгледа, нису били сви једнако велики 1.10:0.70. Ови најстарији имају и данас дрвене пречаге, 5 или 6 хоризонталних и 4 вертикалне. Најмањи су прозори у малим, споредним ходницима, од којих један има и други улаз у кућу споља. Висина је спољних зидова до тавана 4.5 м, стреја је врло дуга, иде ван зида до 1.2 м. Кров има врло благ нагиб, 6 димњака и ћерамиду на себи. Осим подрума сва је остала зграда од растова дрвета; преко њега је танак слој блата и напослетку креч.*¹²

По оснивању Учитељске школе у Јагодини 1898. године, зграда магистрата, односно подрум испод ње, послужио је за оставу. Сретен Ацић, управник Учитељске школе, записао је да је зграда над овим подрумом већ склона паду.¹³ Већ тада је планирано да се кућа над подрумом поруши, а да се зидови подрумски дозидају тесаним каменом. Ацић поново у Извештају за 1904. годину наводи да треба порушити *стару трошну зграду*, а изнад подрума направити терасу.¹⁴ Школске 1911-1912. године зграда је порушена и довршено је подизање павиљона, летње трпезарије, над школским подрумом. Тако је

¹²Е.Цветић, Споменици старе Јагодине, Годишњи извештај Мушке учитељске школе у Јагодини, осми и девети за 1905-6 и 1906-7 школску годину, пр. Сретен Ацић, 22

¹³ Десетогодишњи извештај Мушке учитељске школе 1898-1908, Јагодина, 49

¹⁴Према пројекту има још ... и да се уреди заводски подрум па да се засводи и над сводом удеси тераса а врата да се окрену ка кујни... (Годишњи извештај Мушке учитељске школе, 1919, стр. 56.

окончана историја ове грађевине. У згради је најпре био смештен нахијски двор, затим заслужни кнез Димитрије Ђорђевић, а од 1837. године јагодинско Исправништво је преузело и рестаурирало за сопствене потребе. Од оснивања Учитељске школе 1898. године, зграда је служила за учитељски завод, нарочито њен подрум за одлагање зимнице за потребе учитељског интерната. Над овим подрумом 1912. године био је сазидан павиљон, летња трпезарија за ученике.

Иако је зграда магистрата порушена, у архитектонском погледу наставила је живот, пошто је очуван њен подрум сазидан у камену, а засвођен опеком за потребе павиљона. И павиљон је као грађевина имао своју животну причу која је завршена почетком седамдесетих година 20. века.

На масивним темељима некадашњег магистрата и изнад засвођеног подрума 1973. године отпочела је изградња зграде монтажног типа, истих основа као и стара грађевина 16.5:11м. На тај начин наставила је да живи стара зграда. У новосаграђеној згради смештен је Историјски архив Јагодине 1975. године, где се и данас налази. Анализирајући изглед подрума уочљив је тесани камен на средини зида подрума окренутог према северозападу. Нажалост, приликом реконструкције подрума 1998. године камени масивни зид подрумског простора је изолован и прекривен малтером, па је само очуван као декоративно решење на северозападном зиду. Основа зграде и масивни камени зид подрума ширине 1 м сачували су нам сећање на прошлост једне зграде која на овај начин живи око 200 година.

Приликом евидентирања и претходне заштите споменика културе *Старе зграде учитељске школе*, некадашње зграде начелства, која се налази у непосредној близини зграде Архива, наш објекат је ушао као део заштићене зоне споменика културе. Сам елаборат са предлогом заштите ове зграде је непрецизан, а недостају и подаци о значају целог комплекса за прошлост Јагодине. Објекат некадашње Мушке учитељске школе је утврђен за споменик културе Решењем Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу 24. децембра 1987. године.¹⁵ Грађевина је нетачно датирана, као зграда начелства из 1826. године, иако по спољашњем архитектонском облику не одговара овом периоду. Ова зграда је саграђена у периоду од 1856. године до краја 1862. године за потребе окружног начелства и суда.¹⁶ Самим тим датира од 1862. године и никако не може бити грађевина из 1826. године. Према томе, остаци нашег објекта, макар само његов подземни део, односно подрумски простор, представљају најстарију јавну грађевину у Јагодини поред цркве Светог Арханђела Михаила.

Можда би први корак заштите ових објеката, поред реконструкције у грађевинском смислу, била ревизија регистра културних добара и комплекснија заштита свих објеката у овом делу Јагодине.

Summary

A CONTRIBUTION FOR RESEARCHING OF THE HISTORY OF ARCHITECTURE IN JAGODINA

The author gives an contribution for history of the old building of Magistrat, which had been built before almost 200 years. From the beginning of the XIX century, the mentioned

---

¹⁵ Решење о проглашењу зграде старе Учитељске школе за културно добро-споменик културе, бр. 011-117/87-01 од 24. 12. 1987. године, Завод за заштиту споменика културе у Крагујевцу

¹⁶ Изградња окружних надлештава у Јагодини, Б. Перуничкић, исто, 298-299, 353-354, 387

building had been using for many purposes, until its demolition in 1912. Some sort of summer-house was built for needs of the Teacher`s school in Jagodina, over the bases and cellar of the previous object. Mentioned summer-house was adapted in 1973. as administrative space for the Historical archives of Jagodina, and remain in that purpose and condition until nowadays.